

„ДЕМОКРАТИЈА“ МИЛАНА ГРОЛА И ЊЕНА ИДЕОЛОШКО-ПОЛИТИЧКА УЛОГА У ЈЕСЕН 1945. ГОДИНЕ

Први број „Демократије“ изашао је после ослобођења, 27. септембра 1945. године, као орган Демократске странке Милана Грола. Из заглавља листа видимо да се појављује као „Недељни политички лист“, који излази сваког четвртка. На жалост, ми данас још не можемо да утврдимо у коликом је тиражу излазио лист, јер документи Секретаријата унутрашњих послова нису приступачни за истраживање. Можемо само да нагађамо или да се служимо паушалним бројкама. Лист је допирао у унутрашњост Србије и Војводине, али главни центар његовог ширења био је у Београду где је и излазио.

Садржај „Демократије“ показује да лист не прихвата тековине народноослободилачке борбе. Такав је био и лист „Народни глас човјечности, правице и слободе“, који је покренула 20. октобра Марија уздова С. Радића, под уредништвом Ивана Бернадића. Лист је одмах забрањен после првог броја због непријатељског писања против Народног фронта и нових установа Демократске Федеративне Југославије, а на линiji рехабилитације Влатка Мачека и омаловажавања војства Хрватске републиканске сељачке странке (ХРСС), које, по овом листу, није било легитимно ни овлашћено да представља странку.¹ Хрватска сељачка странка (ХСС) од краја 1943. године издавала је лист „Слободни дом“. Она је, међутим, лојално сарађивала с Народним фронтом преко Ф. Гажија, низких и средњих функционера. Рад ХСС на ослобођеној територији требало је да послужи

разбијању „мачековштине“ и јачању утицаја Комунистичке партије међу хрватским сељаштвом. Што се рат ближио крају, утолико су присталице Мачека јаче радиле међу масама и у домобранству, замењујући утицај усташа, који су морално и политички били саовим компромитовани.² Из Мемоара Драгољуба Јовановића види се да је он очекивао да му се одобри издавање листа, али он није изишао. Наиме, у Мемоарима стоји да ће „ускоро почети да излази лист „Радни народ“, као гласило Народне сељачке странке, који ће се сав заложити за задатке ЈНОФ-а“.³ Југословенска републиканска странка издавала је лист „Републику“, који је писао повољно о новом поретку, јер је војство странке, с Јашом Продановићем на челу, било у Влади ДФЈ и Влади ФНРЈ.⁴ Тај лист је излазио од 6. новембра 1945. до 16. октобра 1956. године. Уредник је био С. Милијановић, а одговорни уредник Радомир Златичанин. Лист је излазио једанпут недељно и укупно је изашло 567 бројева.

У време када је Комунистичка партија Југославије недељиво држала власт у Јединственом народноослободилачком фронту, односно Народном фронту Југославије — појављују се у његовом саставу грађанске странке и групе. Појава ових група везана је за стратегију руководећих снага револуције у оквиру испуњавања Споразума Тита са Иваном Шубашићем у процесу специфичног признања победе револуције. Национални комитет ослобођења Југославије и краљевске владе споразумели

су се 16. јуна 1944. на Бису, а у складу с одлукама АВНОЈ-а, да у овом тренутку није потребно истицати и заоштравати питање краља и монархије, јер оно данас не представља сметњу за сарадњу између Националног комитета ослобођења Југославије и Владе др Шубашића, пошто је са обе стране прихваћено да ће о коначном решењу државног уређења одлучити народ после ослобођења земље. Влада др Шубашића обавезала се да изда декларацију у којој ће: „а) признати националне и демократске тековине извојеване од народа Југославије у току њихове трогодишње борбе, којима су постављени темељи демократском федеративном уређењу наше државне заједнице и праведна привремена управа земље средством организација Антифашистичког већа народног ослобођења Југославије и Националног комитета ослобођења Југославије као његовог извршног органа; ... в) упути позив целом народу да се све борбене снаге уједине с Народно-ослободилачком војском у један јединствени фронт...“⁵ На основу Споразума од 16. јуна 1944. краљевска влада др Шубашића у Лондону издала је 8. августа 1944. године Декларацију, у којој се каже: „Влада признаје привремену управу коју је поставило Антифашистичко вијеће и Национални комитет ослобођења Југославије као потребу одржања унутрашњег мира и реда и народне помоћи борцима ослободилачке војске, док се не образује јединствено представништво земље...“

Влада ће нарочито настојати на окупљању и уједињавању свих демократских снага у земљи у циљу што скоријег ослобођења од непријатеља и његових помагача.

Влада позива сваки народ да се окупи у уједињеном фронту под вођством Маршала Тита, како би постигао што скорије извојевање побједе над непријатељем и приступио мирном и плодном раду на обнови земље. Влада ће усредоточити све своје снаге на изграђивању унутрашњег мира будуће демократске и федеративне Југославије, организоване слободном вољом југословенских народа...“⁶

Овај споразум, као што се види, експлицитно говори о демократском поретку, уједињавању свих патриотских снага на послу ослобођења Југославије, имплицитно

подразумевајући и разноврсни политички живот, мада то изричito не каже, као ни цитирана Декларација, односно Извјаштај.

Други споразум од 1. новембра 1944. заједњачен између маршала Јосипа Броза Тита и председника краљевске избегличке владе др И. Шубашића у ослобођеном Београду, предвиђа изричito придржавање начела „уставности“ како је то уобичајено у демократском свету. У њему изричito стоји следеће: „Стојећи на принципу државног континуитета Југославије са међународног гледишта и на јасно израженој вољи свих народа Југославије у њиховој четиригодишњој борби за једну нову, на принципима демократије изграђену, независну и федеративну државну заједницу, желимо и настојимо да народна воља буде на сваком кораку и од сваке стране поштована, колико у погледу унутрашње државне организације, толико у погледу облика владавине, и стога стојимо на становишту придржавати се темељних и општих начела оне уставности која је својствена свим истинским демократским државама...“⁷

Уз овај споразум постојала су и два анекса, с тим што се у једном говори о слободи збора и удруživanja. У првом анексу утврђено је следеће: „1. Избори за Уставотворну скупштину биће утврђени најдаље три месеца после ослобођења целокупне националне територије. Избори ће се извршити саобразно Закону о избору за Уставотворну скупштину који ће на време бити изгласан. Овај закон гарантоваће пуну слободу избора, слободу збора и удруživanja, слободу штампе, опште и тајно гласање, као и образовање кандидатских листа сваке политичке партије одвојено или удруженih политичких партија, као и корпорација, група и појединача, који нису сарађивали с непријатељима. Активно и пасивно бирачко право биће одузето свима онима за које се докаже да су сарађивали с окупатором.“

2. До Уставотворне скупштине, законодавну власт вршиће Антифашистичко веће народног ослобођења Југославије.

3. Организација извршне власти је у надлежности Владе.

4. Један од првих задатака нове владе је организовање правосуђа у земљи у де-

мократском духу. Судови ће судити слободно на основу закона и према њиховој савести“.⁸

Као што се види, у овом анексу говори се већ експлицитно о гаранцији слободе избора, слободе збора и удрживања, као и политичким партијама, значи плурализам политичког живота.

Иако су се припадници странака у одборима ЈНОФ-а формално водили по радијем страначком обележју, ЈНОФ није прихватао страначки плурализам у својој организацији, јер су сви чланови били дужни да прихвate јединствени програм и да се региструју као чланови ЈНОФ.

Приближавање коначног ослобођења земље утицало је на грађанске политичаре да масовно прилазе ЈНОФ-у. Они су за обнову свога рада нашли начелну основу у Споразуму Тито—Шубашић од 16. јуна и 7. децембра 1944. године.

Јединственом народноослободилачком фронту прилазе од половине 1944 до марта 1945. године групе старих странака: Хрватске сељачке странке (ХСС), Самосталне демократске странке (СДС), Југословенске републиканске странке, Савеза земљорадника (СЗ), Социјалистичке странке, Социјалдемократске странке, групе „Напред“, Народне сељачке странке. Укључивањем ових странака у ЈНОФ, њихов политички рад практично је стављен под контролу руководећих политичких снага земље, то јест КПЈ. Политичка активност ЈНОФ-а умртвила је њихов политички рад и убрзала поделу чланства за и против друштвених и политичких промена које је доносила револуција.⁹ Легализовање њиховог рада у оквиру ЈНОФ-а неутралисала је страна и домаћа непријатељска пропаганда која је нападала једнопартијски систем као диктатуру комуниста.

Већи део политичара и страначких група које су пришли ЈНОФ-у, признавао је војство комуниста и прихватао програм ЈНОФ. Најискренији сарадници ЈНОФ били су они који су учествовали у народноослободилачкој борби, односно они политичари који су се и пре рата налазили у принципијелној опозицији, антифашисти и убеђени Југословени, затим политичари „русофилски расположени“ и они који су интимно осећали да је револуција победи-

ла и донела такве промене које гарантују једнака права свим народима и народностима у новој Југославији. Политику ЈНОФ-а следе и политичари који су још у емиграцији показивали наклоност и ширили истину о народноослободилачком покрету.¹⁰

Поједиње вође страначких група које су пришли и прихватиле програм ЈНОФ, нису се одрекле својих ранијих уверења о организацији политичког живота. Још септембра 1944. године Драгољуб Јовановић процењује плурализам као најадекватнији облик политичког живота. У име задржавања страначког обележја као противтеже издвојеним појединцима, он износи да је Народна сељачка странка страначка целина у народноослободилачкој борби. „Сељаци су дали главну снагу ослободилачком покрету, поднели највеће напоре и жртве, у животима и имовини. Сељаци данас носе највећи терет борбе против окупатора и његових слугу. Они ће такође најближљији чувати скупо плаћене тековине једног исполнског и неравног рата са туђинским и домаћим фашистима. Народна сељачка странка остаје верна својој 20-годишњој борби кад стварно учешће безмalo свих људи у ЈНОФ-у претвара у формално и званично, управо у критичном часу када треба довршити истеривање окупатора, казнити његове помагаче, онемогућити повратак реакције, одузети наду народним изелицима и тлачитељима“.¹¹ Он је настојао да насупрот радничкој класи организује сељаштво. Ова схватања нису била нова за Јовановића, јер их се придржавао и у предратној политичкој борби. Она су била слична схватањима Б. Маговца у Хрватској, у првој половини 1944. године. С обзиром на време када се јављају, њихова је тежња да се страначке организације сачувају као целине и као самосталне да лакше постигну споразум с Комунистичком партијом Југославије.

Грађанске групе које су пришли ЈНОФ-у, нису биле компактне. Оне су од првог дана наставиле борбу за и против безрезервне сарадње с КПЈ, што је довело до поделе на „леве и десне“ и то нарочито у Савезу земљорадника и Народној сељачкој странци.

У политичком животу земље ван ЈНОФ постојали су Демократска странка Милана

Грола и фракцијски делови странака чији чланови нису подржавали политику ЈНОФ. Гролови демократи су на легалној основи покушавали да окупе противнике система и настављања револуције. Њих подржавају фракције и појединци Самосталне демократске странке, Југословенске републикачке странке и Савеза земљорадника. Предвођени Миланом Гролом, они су сматрали Споразум Тито—Шубашић као вид поделе власти између „прогресивних“ снага и комуниста. Представници ове групе изражавали су резерве према решеном националном питању у револуцији и федеративном уређењу земље, уносили сумњу и малодушност у могућност самосталне обнове земље, обезвређивали нова начела организације власти, с позивом на формалну демократију и процедуру.

Под притиском НФЈ, с једне, и уверен да ће пробудити интерес Запада за унутрашњи развитак у Југославији, с друге стране, Милан Грол подноси 20. августа 1945. оставку на положај потпредседника владе ДФЈ.¹² Са Гроловом оставком и изјавом краља Петра II Карађорђевића о повлачењу овлашћења краљевским намесничима, почeo је притисак стarih снага на Народни фронт и тековине НОБ. Они су желели да изазову кризу владе. Према томе, они су, користећи рад Потсдамске конференције, хтели да интригама поцепају владу на присталице Шубашића и на присталице Тита. „Тако би међународна реакција могла казати: ево, у Југославији нема реда, у Југославији треба да се умијешају савезници. Тај план опозиције и међународне реакције у иностранству није успио, али то не значи да опозиција сада мирује, већ значи да она и даље ради упорно свим силама на постизању свога циља“.¹³ Према Јосипу Брозу Титу, старе снаге су хтели, користећи рад Потсдамске конференције, да интригама поцепају владу на присталице Шубашића и на присталице Тита.

Овим акцијама придржило се и „пастирско писмо“ римокатоличког епископата, донето 20. септембра 1945. године, које је маршал Југославије Јосип Броз Тито означио као део плана у оквиру „хајке“ против ДФЈ.¹⁴

Немојна да се супротстави Народном фронту, група опозиционара, с Миланом

Гролом на челу, приступа издавању листа „Демократија“. Први број листа изашао је 27. септембра и излазио је до 9. новембра 1945. године. Укупно је изашло седам бројева.¹⁵

За нашу анализу је важно да утврдимо да се „Демократија“ јавља после Потсдамске конференције (одржана од 17—25. јула и од 28. јула до 2. августа 1945) на којој је дискутовано о Југославији 19. и 21. јула.¹⁶ Конференција је одржана под знатно другачијим условима од претходне две, у Техерану (1943) и на Криму, у Јалти (фебруара 1945). У Потсдаму је од ранијих учесника за све време био једини Стаљин, а Черчил само првих седам дана, јер га је на положају премијера заменио Клемент Атли (Attlee Clement Richard), после победе лабуриста на изборима. САД, после смрти Франклина Рузвелта (Franklin Roosevelt), представљао је председник Хари Труман (Harry S. Truman). На Конференцији је В. Черчил покушао да изврши притисак на маршала Јосипа Броза Тита и владу ДФЈ како би осигурао позицију реакционарних снага у Југославији. Сви ти захтеви за које се залагао Черчил на крају своје владе, остали су без резултата, а југословенска реакција доживела је потпуно разочарење. Према Черчилу, Споразум у Јалти није спроведен у дело јер „није било избора; Скупштина (АВНОЈ) није реорганизована; судство није поново успостављено; Тито је наметнуо стриктну партијску организацију са полицијском контролом и штампу тако строго контролисану као у фашистичкој земљи. Југославија ни у ком случају није оправдала наде које смо имали у Јалти. Ми смо дали оружје и помоћ Титу. Ми нисмо могли дати много пошто смо и сами били крајње ангажовани, али смо дали све што смо могли“. Он је веома разочаран што је ток догађаја узео супротан смер. Британски предлог био је веома умерен и имао је за циљ да се испуни оно што је договорено у Јалти. Черчил даље каже: „... да је он желео да примети са великим уважавањем да су САД биле веома заинтересоване у спровођењу споразума са Јалте. Знатне су се концесије учиниле Титу са гледишта што скоријег краја рата због велике пометње у тој земљи. Британски меморандум хтео је пре свега да изрази жељу да се

спроведу у делу све одлуке које смо донели на Кримској конференцији. Председник претходник придавао је важност овој ствари и, ако се добро сећам, већи део нацрта декларације сачинили су Американци“.¹⁷

Лист „Демократија“ се јавља и после Голове оставке на положај потпредседника владе ДФЈ дате председнику Титу. О тој оставци Тито обавештава Председништво Привремене народне скупштине ДФЈ: „Двадесетог овог мјесеца примио сам писмену оставку потпредсједника Владе др Милана Гrolа на положај потпредсједника Владе. Истовремено извјештавам цијењено Предсједништво да упражњено мјесто потпредсједника Владе за сада не мислим попуњавати, јер то не налажу потребе земље“.¹⁸ Гrol је поднео оставку када је видeo да представља апсолутну мањину у Привременој народној скупштини. По Титовој оцени смишљено је поднета и оставка др Ивана Шубашића и Јураја Шутеја на чланство у Привременој влади ДФЈ 6. октобра 1945. године.¹⁹

Рад демократске опозиције није се ослњао на шире чланство. Он је углавном почивао на поверилицима и појединим омладинцима. Међутим, и сама странка се још пре рата и у рату диференцирала: један део руководства био је 1941—1945. у земљи и сарађивао са Дражом Михаиловићем (Михаило Кујунџић, Брана Ивковић), други су се налазили у иностранству (Милан Гrol, Бока Влајић, браћа Кнежевић), трећи по затворима и концентрационим логорима, а четврти су учествовали у народноослободилачкој борби или имали антифашистичко држање (Миле Петруничић, Милош Царевић, Влада Зечевић, Андрија Поповић, адвокат, и М. Влајковић). Ова група Демократске странке сазвала је конференцију својих присталица у Београду 14. септембра 1945. године. Они су на конференцији осудили мањину М. Гrolа, усвојили програм и статут Народног фронта и изабрали Акциони одбор од 7 лица да сазове конференцију демократа и постави кандидате за изборе. За председника Акционог одбора изабран је Влада Зечевић, а за секретара Милош Царевић. Конференција српских делегата Демократске странке сазвана је за 27. септембар 1945. године у Београду. Одлучено

је да се покрене лист странке и отворе клуписке просторије. Земаљска конференција Демократске странке у Народном фронту донела је Резолуцију у којој је група Милана Гrolа означена као мањина странке и усвојен програм Народног фронта. Гrolова група је оквалификована као „дисидентска“. У Привремени акциони одбор ушли су и сви чланови Главног одбора Демократске странке који су се налазили у Народном фронту и по један представник сваког округа. На конференцији је донета Резолуција, у коју је унет закључак, да странка изађе јединствена на изборе за Уставотворну скупштину.²⁰

Демократска странка М. Гrolа обновља се и региструје по Закону о удружењима, зборовима и другим јавним скуповима и Закону о штампи. Приликом усвајања тих закона мањина у Законодавном одбору одвојила је своје мишљење образложивши га на следећи начин: „Полазећи од констатације да је основа народног суверенитета у израженој већини јавног мнења у једној земљи, што самим тим поставља потребу диференцирања политичких схватања у земљи, као и пуну слободу изражавања — саопштавања својих политичких схватања — ми сматрамо да се до поменутог изражавања јавног мнења може доћи једино путем здраво постављеног политичког живота преко слободе удрживања и партиско-политичког зборовања.“

Закон о бирачким списковима, Закон о штампи и овај закон чине најглавније политичке законе и од њих углавном зависи пуне и права слобода у погледу кретања и развијања политичког живота“.²¹

Решењем од 20. септембра одобрава се, према поднесеном Програму и Статуту, обнова рада Демократске странке, с правом делатности на подручју Демократске Федеративне Југославије.²² Демократи су у првом броју листа „Демократија“ објавили Програм и Статут. Програм Демократске странке са својим гледиштима, мање-више био је исти као и пре рата, с неким нужним изменама. Гrolови демократи декларативно су прихватали начело да народ представља извор власти, равноправност народности, језика, вере, једнакост права федералних јединица и аутономних области, правну расподелу народних добара, национализацију великих привредних

извора и великих средстава за производњу уз правичну надокнаду, обезбеђење земље радницима, развијање задружних установа и слободних радних организација, да се води стапна брига о болесним, посебно о мајци и детету, организује старање о неизбринутим породицама у пасивним и пострадалим крајевима, избеглицама и незапосленима. У области међународне политичке и спољних односа, демократи су подвлачили потребу за остварење добрих веза са Бугарском и проширење суседних односа све до стварања конфедерације балканских народа. У широј политичкој истичу потребу везивања за СССР, а економским и културним везама са земљама Подунавља, нарочито са Чехословачком, и с великим демократским земљама Запада.²³ У Програму се каже да се Демократска странка још 1932. године изјаснила за „федерацију великих јединица и аутономних покрајина“; међутим, у њему се не говори ни о карактеру федерације, иако се предвиђа „федерализам великих јединица“, али се не каже које су то федералне јединице и аутономне покрајине. Негативан став према народној власти испољавао се у централној мисли да ће се облик владавине и целокупне организације живота решити кад народ о томе обезбеди одлучујућу реч.²⁴

Привременим статутом Гролова Демократска странка је предвидела да ради на остварењу начела изражених у Програму и остварују га преко организација, зборова и штампе. Члан странке могао је постати сваки грађанин ДФЈ који је имао грађанска права и обавеже се да ради на остваривању Програма странке. Они су били дужни да извршавају сва њена упутства, гласају за кандидате странке при свим изборима. Странку су, према Привременом статуту, представљали повереници, одбори странке, Главни и Извршни одбор и Конгрес. Уместима где због малог броја чланства, није било могуће формирати одбор предвиђено је именовање повереника. Поред месних одбора, Статут је предвиђао формирање среских, окружних, обласних, земаљских одбора у појединим федералним јединицама и Главни одбор. Сви одбори странке имали су да раде по директивама и упутствима својих виших одбора, односно директивама ужег (Извршног)

или ширег (Главног) одбора. Привременим статутом је предвиђено да послове странке, до избора свих предвиђених органа, води ужи (Извршни) и шири (Главни) одбор. За седиште странке одређен је Београд. Статут је предвиђао да се коначни програм и организација странке спроведу на првом конгресу странке.²⁵

„Демократија“ је у току излажења од 27. септембра до 9. новембра 1945. године раствурана преко продаваца и повереника. Лист је због напада на начин организовања избора, на Народни фронт и друштвени систем паден 18. октобра 1945. у различним крајевима Београда од стране омладинских група. Акција београдских омладинаца дала је основ Гроловим демократима да нападну непоштовање одредаба Закона о штампи, збора и договора.²⁶ Под притиском радних људи, омладинских организација и Народног фронта, лист „Демократија“ престао је да излази уочи избора. У вези забране листа „Демократија“ председник Тито је у разговору (12. новембра 1945) са члановима британског парламента и енглеским новинарима рекао: „Лист је заплијењен због тога што је својим писањем хтио да унесе дух раздора, неповјерења према Армији, а поред тога хтио је да изнесе читав низ неистина врло деструктивног карактера. Дозволите да вам поводом тога кажем да врло добро знам да су редакција „Демократије“, да су се људи који пишу у том листу трудили свим силама да напишу нешто на основу чега бисмо мogle забранити лист, да би они затим ту забрану искористили за тврђење како код нас нема демократије. А ми смо им показали да је код нас демократија и да их можемо заплијенити. То су биле обичне провокације, а запљена је основана на закону. По закону је могла према редактору да буде примјењена и мјера хапшења, али то није учињено јер се сматра да ће и сама запљена листа бити довољна опомена да се убудуће паметније пише“.²⁷

На састанку Месног комитета КПС за Београд, 22. октобра 1945, оцењено је да је СКОЈ грешао по питању „Демократије“. Месни комитет је стајао на становишту да се спроводи бојкот овог листа, али да се не изазивају инциденти. Партија није смеља да „наседа“ старим снагама. Чланови

Народног фронта су по ставу Месног комитета морали да буду чувар реда и законитости у предизборној кампањи. То није значило мирољубивост према опозицији и прекид политичке борбе него сузбијање самовоље против поједињих „реакционара“.²⁸

Анализирајући однос Гролове Демократске странке према Народном фронту и новом друштвеном систему у ДФЈ поставља се питање: да ли је ово опозиција или групација непријатеља која жели да заустави даљи друштвени развитак Југославије и обнови стари поредак. По мерилима формалне демократије, то је опозиција, јер она поштује борбу мишљења, изношење супротних ставова, политичких идеја, двостраначки или вишестраначки систем. По нашем схваташању, револуција је победила и она није склона да поштује старе снаге које су у току четворогодишње борбе саботирале револуционарну борбу, док јој се добар део и отворено супротстављао. Те снаге нису биле у могућности да се изразе без помоћи споља. Оне су се налазиле под сталним притиском Народног фронта, јер је у Југославији било мало људи који су желели повратак на старо. О њима је Тито рекао: „Ја ову нашу „опозицију“ не називам опозицијом. Опозиција у једној држави не слаже се с извјесним тактичким стварима, хоће нешто боље, она заузима опозициони став према режиму или према влади. Код нас опозиција није таква. Она није дала ни једну идеју која би била боља од онога што смо ми дали у програму Народног фронта. Она уопште и нема програм. То није опозиција. То је онај стари лагер непријатеља народа, који вуку точак хисторије натраг, а точак их окреће око себе и, разумије се, смрвиће их“.²⁹ Они нису хтели да модификују, да нешто мењају, већ да из корена спрече победу и даљи ход револуције уз помоћ спољних сила са Запада. Према томе, то није опозиција јер хоће из темеља, уз помоћ са стране, да изменi поредак.³⁰ По на ма, они нису опозиција јер неће друге методе владавине у датом систему већ повратак на стари систем, издајући се за прогресивне људе који су разумели поруке другог светског рата. Они немају обновљену странку већ су се ослањали на дosta танку основу. Иза њих се сврставају све

старе снаге које су прижељкивале обнову предратног режима. Они хоће помоћ споља и очекују интервенције Потсдамске конференције. Исто тако очекују брзе промене и трећи светски рат између Совјетског Савеза и западних земаља. Сви се они уздају, али то не кажу, у устанак на пролеће под Дражом Михаиловићем, и протурају вест да Србија није прихватила Тита. Колико су њихова нагађања била нетачна српски народ је доказао у току рата, што су потврђивале и манифестационе прославе четворогодишњице устанка у Србији.³¹ Независно од стварног односа снага, они су се залагали за поделу власти са комунистима, јер су њени припадници тако и схватили извршење Споразума Тито—Шубашић. Пошто су демократи увидели да преко скупштинске говорнице немају никакве шансе да утичу на даљи развитак, они су трибину Привремене народне скупштине заменили листом „Демократија“. Привремена народна скупштина завршила је рад 26. августа 1945. а први број „Демократије“ изашао је 27. септембра 1945. године.

Лист полази са становишта формалне демократије. Док Тито сматра да је суштина демократије „социјална једнакост, праведност и обезбеђење, то јест да наши народи, да наши сиромашни слојеви буду главна брига државе. Аграрна реформа, брига о дјеци, онемогућење бездушне експлоатације радника и свих трудбеника, слобода удруžивања и збора итд., народна власт — то су основи наше демократије“.³² Међутим, Гrol и његови једномишљеници схватају под тим неке апсолутне слободе, јалову опозицију, страначка зановетања. То су неке формалне манифестације слободе, аристократски презир према сељацима и Народном фронту, вишестраначки систем, и слобода за сараднике непријатеља. То се јасно може сагледати из „Предлога закона о слободи од страха“, који је поднео народни посланик др Драгић М. Јоксимовић Председништву Привремене народне скупштине. У образложењу се каже да је на основу споразума НКОЈ-а и краљевске владе од 1. новембра 1944. године предвиђено да нова влада објави декларацију у којој би слобода од страха била нарочито наглашена и гарантована. У даљем излагању Јоксимовић каже: „Про-

тивно овом споразуму, у декларацији владе од 9. марта 1945. слобода од страха не само што није наглашена и гарантована, него уопште није ни поменута“.³³ Гролови демократи су, са трибине ПНС, а касније кроз лист „Демократија“, настојали да прикажу да у ДФЈ нема личне слободе. До које мере је био изражен њихов формализам може се сагледати у чланку „О слободи“ који је објављен у „Демократији“ од 18. октобра 1945. У чланку се каже да „лична слобода представља достојанство човека, она је услов његовог развоја и напретка, његовог благостања и његове среће. Слободан човек у свим ситуацијама понаша се и поступа само онако како му наређује његова савест. У супротности је са личном слободом свако застрашивање, свака принуда, свако поробљавање.“

Има неколико врста личне слободе. Лична слобода у најужем смислу је слобода кретања, те свако ограничење слободе кретања означава напад на личну слободу. Личне слободе нестаје хапшењем, конфинирањем, трпљењем у логоре, ухођењем ради шпијунирања и слично. Овај последњи облик нарочито се види у полицијским државама. Први видљив облик полицијске државе је свемоћна, разграната политичка полиција са системом праћења, ухођења, прислушкивања и апаратом агената и провокатора. У личну слободу спада и неповредивост стана као основна тековина слободних људи“. Под грађанским слободама сматрају да је то право „сваког појединца да обавља своје послове на начин који он сматра најбољим, да има своју имовину, да се школује, да сам себи бира професију и томе слично“. Под политичком слободом подразумевају да је „у првом реду слобода мисли и говора, слобода удруживања и јавног исповедања својих начела, као и слобода политичког опредељења“. Под моралном слободом су сматрали, да је она у суштини слобода одлучивања под свим условима и околностима. „Човек је слободан да ради добро или рђаво, знајући да сем слободе постоји и одговорност за његов рад. Одговорност је природна последица моралне слободе. Та одговорност може бити потпуна само тамо где је слобода потпуна. Свако ограничавање слободе акције означава у исти мах и растерећење од одговорности. Потпуни гу-

битак слободе означава и потпуно ослобођење од одговорности“.³⁴

У току припрема за одржавање избора, Гролове присталице су настојале да прикажу да је предизборна делатност у знатку диктатуре Народног фронта, што је у суштини био захтев већине народа, захтев победничке револуције и притисак револуционарне већине у Народном фронту. Они су у току октобра настојали да преко листа „Демократија“ докажу да у земљи нема законитости, да је режим тоталитаран, јер нема диференцирања мишљења и партија, нити разумевања за људе ван Народног фронта. У „Демократији“ од 25. октобра пишу: „Комунистичка странка показује се необично осетљива када се у дискусији директно она апострофира а не Народни фронт, а још осетљивија на тврђњу о тоталитарним тенденцијама режима, то јест тенденцијама једнопартијског система и једнообразног укаулупљивања јавног живота. Иако се на једној страни и самим партијама у Народном фронту отежава и ускраћује право посебних партијских изборних акција, на другој страни, кад треба да се одбију тврђње о тоталитарном режиму — истиче се партијска сложеност и очувани индивидуалитет партија у Народном фронту. Међутим, био би један много простији начин да се одбију тврђње о тоталитарном систему и манифестије слобода диференцирања мишљења и партија, а тај је начин толеранција према странкама изван фронта и њиховим органима. По готову када се они своде — како је данас случај — на један једини лист у целој земљи, према 130 листова Народног фронта“.³⁵ „Демократија“ је писала да је против ње поведена хајка не аргументима и речима, већ да су применјиване физичке мере: отимање бројева из руку продаваца, цепање и паљење бензином не само листа и одеће већ и руку оних који су „Демократију“ продавали. Међутим, „Демократија“ је писала да се масе „харангирају“ на предизборним кућним, уличним и рејонским скуповима и да су „литије са барјацима и транспарентима у последње време добиле незапамћене размере“.³⁶ Гроловим демократима је сметала активност Народног фронта у предизборној кампањи, посебно исписане пароле по зидовима, зградама и тротоарима, које су изражавале

вoљу народних маса да земљу треба организовати на демократском принципу и прогласити је републиком. Они су за такву пропаганду говорили: „У таквој граји изборних процеса, ни на једном транспаренту нема речи о бригама с којима цео свет леже и устаје. У тим паролама не објављује се рат невољама, него онима који се на њих жале и траже расуднију политику. И против којих се људи води хајка на уништење? Ако су они у мањини, зашто та узбуна на опасност које нема? Ако су у већини, зашто, каква је то земља и какав народ који у већини зло жели себи самом? И каква је то Уставотворна скupština која тако ни саветом ни договором него изгласавањем парола са тих транспарената — треба да пропише основни закон народног живота? И која је брига прешиња: о томе партијском Уставу на папиру или о егзистенцији народа, о хлебу и миру без којих његов живот постаје неиздржљив“.³⁷

Нападајући карактер нове народне власти, присталице Грола су истичали да народни одбори нису израз воље народа, јер нису слободно изабрани. Истицали су да они имају право да издају уредбе и администрирају уопште, али да то чине у зависности, односно под надзором виших органа којима су подређени, и да се њихова делатност своди на управну функцију. Тврдили су да је „функционисање те тако организоване степенасте власти народних одбора од најнижих па све до парламента, могућно данас само на бази руководства, односно на бази идеолошке повезаности партијских представника у тој власти. Функционисање ове власти могућно је, дакле, једино на бази једнакости система“.³⁸ Под ударом критике нашла се и организација обнове земље за коју су говорили да се руководећа улога државе у привредном животу није испољила позитивно у организовању производње и расподеле добра, да је изостало јединствено и систематско вођење привредног живота и координирање целе привредне делатности у земљи. Такође су критиковали и организацију привреде, наводећи да се проблеми решавају од случаја до случаја и да нема иницијативе одозго према одређеном плану, а да иницијатива одоздо, у след недостатака општих директива и од-

ређених задатака, само доприноси дезинтеграцији. Нападали су тежњу да се приватна својина што више замени државном и стварање нових установа и надлежтава за која су говорили: „Ниједно од тих надлежтава, чији делокруг рада ничим није одређен, не види целину и не може самостално да координира свој рад с осталим надлежтвима у земљи, па чак ни са оним најближим. Редовно се дешава да се појединачне акције у циљу срећивања прилика или организације појединачних сектора предузимају са више места независно једна од друге“.³⁹

Дајући осврт на стање у пољопривреди и организацију производње, присталице Грола су истичали да постоји схватање да је сељак у току окупације стицао богатство на рачун градског становништва пројајући му животне намирнице за скупе паре. Под видом наводне бриге за село, говорили су да сеоско становништво не располаже одећом и обућом и да је то био природни пут размене између села и града. То је била слика стања у току рата и непосредно после ослобођења Београда. Међутим, наглашавали су да уколико се жели постићи нормализовање живота, поштовање новца и његове куповне моћи, „онда нема другог решења осим да се сељаку ставе на расположење нужно потребни индустриски производи у довољној количини и по приступачним ценама. Ако се ови предуслови не могу остварити, онда се не би смела реметити колико-толико установљена равнотежа трампе; уместо тога трампа се оглашује црном берзом и постаје предмет гоњења. У ствари, црна берза тек у тој новој ситуацији налази пољну подлогу за свој уносан посао“.⁴⁰ За њих је максимирање цена био нелогичан потез нове народне власти, јер се врши притисак на сељаке да своје производе продају на пијацама по низним ценама.

Као и код других питања, Гролови демократи изразили су неповерење и према аграрној реформи и брзини с којом је спровођена. Они су изразили сумњу да се она изводи „објективно“. У вези с тим писали су у „Демократији“ да се „из дневне штампе и изјава одговорних руководилаца добија утисак да ће сељаци Србије бити лишени могућности да буду колонизовани... Разлоги за овакво гледање на пи-

тање колонизације сељака Србије нити су нам јасни нити нам изгледају оправдани. Јер ако колонизација, поред политичких, треба да помогне и решењу привредних и социјалних проблема појединих федералних јединица, онда Србија не би смела да буде мимоиђена, пошто њени привредни и социјални проблеми, села и сељака, нису ништа мањи од проблема других крајева”.⁴¹

Преко листа „Демократија“ разматрали су и питање федерације као државноправног облика решавања националног питања и уопште државног уређења. Они су тврдили да свака федерација има у себи нечег „партикуларистичког и сепаратистичког“, што вуче од центра и представља главни узрок недовољне чврстине и снаге федералне државе у почетној фази њеног постојања. Из тог теоретског захтева, узетог апстрактно, они су извлачили конкретне закључке, који синтетизују компромисну формулу федеративног уређења измеђену у измењеним приликама, за коју кажу: „Пошто је федерација једна динамичка заједница по превасходству, која се стално изграђује, може се говорити о факторима јединства који се стварају постанком саме заједнице као и о оним који су још из раније постали. Ту би могло бити речи о извесним групама и редовима као што су интелектуални слојеви који су међусобно више повезани у читавој федерацији, као што су разна удружења социјална и привредна, и, најзад, као што су политичке партије. Претпоставка је да су ови фактори рас прострањени по целој федералној заједници. Но ипак њихов је значај само релативан. Најзначајнију улогу у овом погледу свакако имају политичке странке, али се за њихово успешно дејство претпоставља не само да су рас прострањене на целој територији савеза, него и да свуда имају довољан број присталица да би могле преко своје партијске организације повезати читав народ у федерацији стварајући на тај начин један круг заједничког мишљења и једно партијско политичко национално јединство“.⁴² Овакав став Гролових присталица у ничему се није разликовао од предратне концепције која у склопу монархистичке „федерације“ Југославије, поред српске јединице, види још Хрватску и

Словенију. Они су сматрали да територије Македоније, Црне Горе, Босне и Херцеговине треба укључити у оквире Србије. Такав став јасно се одражава у чланку М. Грола „Одговори и разговори“. „Ако је народ Црне Горе задовољан границама своје федералне јединице и животним условима које му она обезбеђује, нека му буде. Али је извесно да аргументи за једно не само самоуправно него федерално издавање Црне Горе, не могу бити ни економски ни национални — изражени у замишљеној народности. Дискусија о народности уопште бесцрњна је: сваки део народа биће оно што осећа да је“.⁴³ Такође, у чланку Милана Божовића „Црна Гора и Србија“ каже се: „Није потребно на силу стварати црногорску националну индивидуалност, да би се оправдала црногорска федерална јединица, јер за њу могу говорити други објективни разлози. Да ли они постоје, то народ осећа и њему треба оставити да о томе одлучује“.⁴⁴ Грол у свом чланку „Одговори и разговори“ негира националну индивидуалност Македоније образложујући свој став речима: „Занимљива је тема о федералној Македонији. За њену самоуправу ми смо се демократи залагали и пре Давидовићеве посланице од године 1932, а године 1938, изричito изјаснили за њен аутономни живот, то јест уређење које би задовољило захтеве народа да своје најпрече бриге брине сам, што непосренијим учешћем у јавним пословима, и преко људи бираних првенствено из своје средине. Федерални оквир у савременим федерацијама не иде много даље. Даље је од тога оно што се данас манифестију у македонском језику и македонској народности. Ако је етнички сложен словенски живаљ Македоније чине својствено обележје, оно је то несумњиво више наравима, менталитетом, економским и социјалним стандардом живота него ли обележјем посебне нације. Али ту смо далеко од тога да том народу споримо право да се манифестију као оно што он осећа и хоће да је. Тако је у питању народности и језика. Хоће ли из неколико наречја доћи до једног језика — у времену давно већ школом и литературом изграђених сродних језика српског и бугарског — то је питање које параграфи закона неће решити. А парадоксално је да се шовини-

стичке тенденције српске и бугарске сузбијају вештачком оградом једног краја, коме напретка нема без широког културног оптицаја, оградом која такође има тенденцију једног ситног локалног шовинизма — срећом неизводљивог⁴⁵.

У области спољне политике Гролови демократи су видели четири одлучујућа чиниоца опредељења, и то: геополитички положај Југославије, тј. место које она заузима на Балкану и у југоисточној Европи; словенски осећај; традиционални наслон у спољној политици на Совјетски Савез и економске и културне мреже основних животних услова поднебља у којем живимо.⁴⁶ Они су подвлачили потребу добрих веза са Бугарском и проширење међусобних односа међу балканским земљама све до стварања конфедерације балканских народа, проширење сарадње са Совјетским Савезом, повезивање са земљама Подунавља економским и културним везама, нарочито са Чехословачком, и с великим демократским земљама. За овакав став Гролови демократи су се одлучили из једноставног разлога што другачије нису могли да поступе, јер таква политика била је прихваћена и усвојена од огромног дела народа.

Сумарна анализа листа „Демократија“ показује да се није радило о опозицији него о покушају стварања легалног упоришта за борбу против социјалистичке револуције у Југославији, уз помоћ иностранства. Они су ишли с позивом на Споразум Тито—Шубашић као на вид поделе власти, већ с циљем да зауставе развитак, почну изградњу државе изнова, од темеља. Везивали су се за старе снаге, без обзира на красноречиве фразе о слободи. То су биле старе пароле пресвучене у ново руко. Они немају друштвену базу. Стално се позивају на унутрашњи терор да би објаснили своју немоћ. Ту немоћ најбоље су показали избори од 11. новембра 1945. године, на којима је тријумфовала политика Народног фронта. Тада је ова „опозиција“ ишчезла, јер су је помели Народни фронт и револуција. Она се уздала само у интервенцију Запада. Програм јој је био изразито превазиђен: подразумевао је рестаурацију старог режима и капиталистички начин производње уз малу улогу државе у привреди. „Демократија“ је била изразито шовинистичко гласило које није прихватало концепцију федерације проглашане на Другом заседању АВНОЈ-а у Јајцу.

НА ПОМЕНЕ

¹ Др Бранко Петрановић, *Политичке и правне прилике за време привремене владе ДФЈ*, Институт друштвених наука, Београд 1964, 146.

² У то доба др Елатко Мачек је био изолован, тако да су инж. Кошутић и његови пријатељи користили ауторитет свога странничког шефа и у питањима о којима овај није био уопште консултован. Слободан Нешовић, *Демократска игра Југославије 1944—1945*, Стварност, Загреб.

³ Архив Југославије, *Мемоари Драгољуба Јовановића*, књ. 7, 235-а.

⁴ Прво ванредно заседање Народне скупштине ФНРЈ, Стенографске белешке, Београд 1946, 8.

⁵ Јосип Броз Тито, *Говори и чланци*, Народијед, Загреб 1959, том III, 399.

⁶ Исто, и. д. 401.

⁷ Др Војислав Симовић, *АВНОЈ правнополитичка студија*, Савремена администрација, Београд 1976, 98.

⁸ У другом анексу регулисана су питања о управљању краљевим добрима и имовином, гарантују редовне везе намесника с краљем итд. Последњи став овог анекса је веома значајан, пошто регулише положај намесника у ситуацији која би могла настати упражњењем места једног од њих тројице. „У случају да било ко од намесника не буде у могућности да врци дужност или за случај болести, смрти или оставке једног од чланова Намесништва, његово величанство краљ ће, на предлог владе, именовати на његово место другог намесника“. Слободан Нешовић, и. д., 71.

⁹ Др Бранко Петрановић, *Политичка и економска основа народне власти у Југосла-*

вији за време обнове, Институт за савремену историју, Београд 1969, 147—148.

¹⁰ Др Бранко Петрановић, н. д. 159—160.

¹¹ Архив Југославије, н. д. 235.

¹² Борба, 21. август 1945.

¹³ Јосип Броз Тито, Говори и чланци, Напријед, Загреб 1959, књ. II, 32.

¹⁴ Јосип Броз Тито, н. д. 81.

¹⁵ Лист „Демократија“ штампан је у штампарији „Привредни преглед“ у Београду, Стојана Протића бр. 52. Уредништво и администрација листа налазили су се у Гарађаниновој улици (Светозара Марковића) бр. 1. Главни и одговорни уредник листа био је Милан Грол, а издавач Никола Д. Јеремић.

¹⁶ Уједињене нације, зборник документа 1941—1945, Архив за правне и друштвено науке, Београд 1947, 113.

¹⁷ Слободан Нешовић, н. д. 180—181.

¹⁸ Треће заседање АВНОЈ-а и заседање ПНС, Београд, 446.

¹⁹ Маршал Југославије Јосип Броз Тито писмом је обавестио 17. августа 1945. Председништво Привремене народне скупштине ДФЈ да су др Иван Шубашић, министар спољних послова, и др Јурај Шутеј, министар без портфоља, поднели оставке на положаје које су имали у Влади ДФЈ и да су им оставке уважене. Законодавни рад Председништва Антифашистичког већа народног ослобођења Југославије и Председништва Привремене народне скупштине (19. новембра 1944—27. октобра 1945), Београд, 177.

²⁰ Др Бранко Петрановић. Народни фронт Београда на изборима за Уставотворну скупштину Југославије 11. новембра 1945. године, Годишњак града Београда, књ. XVI, 1969, 96.

²¹ Треће заседање АВНОЈ-а и заседање ПНС, Београд, 634.

²² Службени лист ДФЈ, 73/45.

²³ Демократија, 27. септембар 1945; види др Бранко Петрановић, н. д. 147.

²⁴ Демократија, 27. септембар 1945.

²⁵ Исто.

²⁶ Исто, 25. октобар 1945.

²⁷ Јосип Броз Тито, Говори и чланци, Напријед, Загреб 1959, књ. II, 105.

²⁸ Др Бранко Петрановић, Народни фронт на изборима за Уставотворну скупштину 11. новембра 1945. године, Годишњак града Београда, књ. XVI, 95.

²⁹ Јосип Броз Тито, н. д. књ. II, 45.

³⁰ Опозиција означава појаву постојања супротних ставова или покрета у односу на владајуће, званичне или формално преовлађујуће. У посебном политичком значењу опозиција је назив за политичке странке или организоване групе које не суделују у влади већ иступају против ње у парламенту или ван овога. У том погледу може се говорити о „парламентарној опозицији“ и опозицији ван парламента, без обзира да ли је јавна или „невидљива“ али реална.

³¹ У време прославе годишњице Дана народног устанка у Србији јула 1945. маршал Тито је присуствовао прославама на Космају и у Белој Цркви. На прослави на Космају присуствовало је 15.000, у Белој Цркви 50.000, на Букуљи 10.000, а у Кошутњаку код Београда 100.000 људи. Борба, 8. јул 1945.

³² Јосип Броз Тито, н. д. књ. II, 93.

³³ Демократија, 18. октобар 1945.

³⁴ Законодавни рад Председништва АВНОЈ и Председништва Привремене народне скупштине ДФЈ, Београд, 994.

³⁵ Демократија, 25. октобар 1945.

³⁶ Исто, 18. октобар 1945.

³⁷ Исто, 8. новембар 1945.

³⁸ Исто, 4. октобар 1945.

³⁹ Исто, 27. септембар 1945.

⁴⁰ Исто.

⁴¹ Исто, 18. октобар 1945.

⁴² Исто, 27. септембар 1945.

⁴³ Исто.

⁴⁴ Исто, 11. октобар 1945.

⁴⁵ Исто, 27. септембар 1945; види др Б. Петрановић, н. д. 151.

⁴⁶ Исто, 11. октобар 1945.

»LA DEMOCRATIE« DE MILAN GROL EN 1945.

Vojislav Ćirković

Le journal »La Démocratie« commence à paraître après la démission de Milan Grol à la vice-présidence du gouvernement de la République démocratique fédérative de Yougoslavie. Grol s'est mis à éditer ce journal avec l'intention de réunir autour de lui ceux qui avaient la même opinion que l'éditeur et de créer ainsi le noyau de l'»opposition». Le premier numéro est paru le 27 septembre, le dernier le 9 novembre 1945. Ce journal hebdomadaire était l'organe officiel du Parti démocratique de Milan Grol.

Les adhérents de Milan Grol avaient voulu créer avec la publication de »La Démocratie« un centre légal pour la lutte contre la révolution socialiste en Yougoslavie et cela avec l'aide de l'étranger. Leur programme politique s'appuyait sur l'accord Tito-Šubašić ayant en vue non pas le partage du pouvoir au gouverne-

ment mais arrêter la socialisation et tout recommencer à nouveau. Les articles de »La Démocratie« insistaient sur la terreur dans le pays, c'était fait pour dissimuler leur propre impuissance, qui s'était clairement manifestée lors des élections pour l'Assemblée constituante le 11 novembre 1945 qui a vu le triomphe de la politique du Front populaire et de la révolution. Ce parti n'attendait l'aide que de l'intervention de l'Occident. Son programme politique était nettement dépassé: il prévoyait la restauration de l'ancien régime et la production de caractère capitaliste avec une faible intervention de l'état dans l'économie nationale. En réalité »La Démocratie« était imbue de chauvinisme et n'a pas accepté la conception de la fédération proclamée à la deuxième cession à Jajce du Conseil antifasciste de libération populaire de Yougoslavie.